

Norbert op het Concilie van Reims in oktober 1119

Paus Gelasius II had reeds het plan opgevat te Reims een concilie te houden¹⁾, doch op 28 of 29 januari 1119 was hij te Cluny overleden. Zijn opvolger, Calixt II, had vrijwel onmiddellijk dat plan weer opgenomen, want een tweetal maanden na zijn pausverkiezing, op 16 april, schreef hij reeds aan Frederik I van Keulen dat hij de volgende herfst te Reims een concilie zou houden²⁾. Weliswaar kan Norbert van deze brief aan Frederik I niet op de hoogte zijn geweest aangezien hij sedert de herfst van 1118 uit het Keulse was vertrokken, maar de brief bewijst wel dat het Concilie sedert lang werd voorbereid en dat de datum algemeen was gekend. Het feest van Sint-Lukas, 18 oktober, was vastgesteld als begindatum³⁾, en de paus bevond zich die dag ook te Reims⁴⁾, hoewel de zittingen van het Concilie pas op maandag, 20 oktober aanvingen⁵⁾.

De opkomst was bijzonder goed. Dertien aartsbisschoppen en drieënzestig bisschoppen waren aanwezig⁶⁾. De laatste dag van het Concilie, op 30 oktober, zouden voor de ceremonie van de excommunicatie 427 kaarsen zijn uitgedeeld⁷⁾. De gebeurtenis maakte grote indruk in de

¹⁾ *Ex Eadmeri historia novorum in Anglia*, MGH., SS., 13, blz. 147. Volgens Eadmer zou de geplande datum halfvasten, 9 maart, zijn geweest; *La chronique de Morigny (1095-1152)*, uitg. L. MIROT, Parijs, 1912, blz. 25; *Chronique latine de Guillaume de Nangis de 1113 à 1300*, uitg. H. GERAUD, Parijs, 1843, blz. 10.

²⁾ JAFFE-LOEWENFELD, nr. 6688 (4916).

³⁾ Aldus reeds in de uitnodigingsbrief aan Adalgot van Maagdenburg en diens suffraganen van 4 mei 1119, zie J.L., nr. 6693, en het *Chronica regia Coloniensis*, uitg. G. WAITZ, in *SS. rer. Germ. in us. schol.*, Hannover, 1880, blz. 59. Dit feest was een veel voorkomende «terminus», ook voor dagvaarding en naar Rome. Het was eveneens de aanvangsdatum van het Concilie van Reims in 1131, zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg, 1126-1134*, Brussel, 1978, blz. 471, en de brief van Adalbert van Mainz aan Otto van Bamberg, uitg. P. JAFFE, *Bibliotheca...*, dl. 5, blz. 396, nr. 226.

⁴⁾ J.L., dl. I, Leipzig, 1885, blz. 787.

⁵⁾ G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.*, dl. VII, Leipzig, 1909, blz. 126; R. SOMERVILLE, *The Councils of Pope Calixtus II: Reims 1119*, in *Monumenta iuris canonici Ser. C. Subsidia vol. 6*, Vaticaanstad, 1980, blz. 35.

⁶⁾ G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher...*, dl. VII, Leipzig, 1909, blz. 125.

⁷⁾ J.L., dl. I, Leipzig, 1885, blz. 788. Zoals meestal zijn de getallen in de verhalende bronnen nogal verscheiden: 450 in *Chronica S. Petri Erfordensis moderna*, MGH., SS., 30,

streek en in vele verhalende bronnen wordt het Concilie als bijzonder plechtig en druk bijgewoond beschreven⁸). Frederik I van Keulen was niet aanwezig, maar had een brief en een gezantschap gezonden om zijn trouw aan de paus te betuigen. Hij had ook de zoon van Petrus Leonis, die sedert 1111 als pauselijk gijzelaar te Keulen verbleef, mee naar Reims gezonden⁹). Kuno van Palestrina, de pauselijke gezant, die het jaar tevoren, op 28 juli 1118, te Fritzlar over Norbert had geoordeeld, was ook hier aanwezig. Hij hield een toespraak over het herdersambt naar allegorie van de tekst over Jakob die de schapen van zijn oom Laban hoedde¹⁰). Gaufried II van Lèves, bisschop van Chartres, die samen met Kuno van Palestrina reeds de hele tijd met het pauselijk gevolg rondtrok¹¹), was eveneens bijzonder actief op het Concilie van Reims. Hij verkreeg, samen met abt Willem van Tiron, een bekrachtigingsbul voor deze abdij alsook bullen voor zijn familiekllooster Josaphat en voor de goedkeuring van maatregelen tegen de simonie in zijn bisdom¹²). Gaufried voerde ook het woord¹³), maar het onderwerp van zijn toespraak bleef niet bekend. Dat Burchard van Kamerijk aanwezig was kan evenmin betwijfeld worden. Dit blijkt niet alleen uit de *Vitae Norberti*, maar ook uit het feit dat hij op 31 oktober, daags na

1, blz. 360, en *Annales Pegavienses*, MGH., SS., 16, blz. 254; 426 in *Frutolfi et Ekkehardi chronica*, uitg. F.-J. SCHMALE en I. SCHMALE-OTT, Darmstadt, 1972, blz. 342; meer dan 300 in *Annales S. Jacobi Leodiensis*, MGH., SS., 16, blz. 640; 15 aartsbisschoppen en meer dan 200 bisschoppen in *Orderici Vitalis historia ecclesiastica*, MGH., SS., 20, blz. 69.

⁸) B.v. *Ex Vita Arnulfi episcopi Suessionensis auctore Hariulfo*, MGH., SS., 15, 2, blz. 899: «...in illo magno atque inaudita episcoporum multitudinis concilio...»; *Chronicon Mauriniacense*, uitg. L. MIROT, Parijs, 1912, blz. 33: «...maximo generalissimoque concilio...»; *Annales Laubienses*, MGH., SS., 4, blz. 22: «Maxima synodus...»; *Annales Blandinienses*, MGH., SS., 5, blz. 28: «...sollempne concilium...», etc.

⁹) *Orderici Vitalis historia ecclesiastica*, MGH., SS., 20, blz. 73; E. WISPLINGHOFF, *Friedrich I., Erzbischof von Köln (1100-1131)*, diss. Univ. Bonn, 1951, blz. 51. Deze gijzelaar was waarschijnlijk niet de latere tegenpaus Anacletus II (1130-1138). Hij was in 1111 door Hendrik V uit Rome meegevoerd, G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher...*, dl. VII, Leipzig, 1909, blz. 133; E. WISPLINGHOFF, o.c., blz. 51. H. BUETTNER (†), *Erzbischof Adalbert von Mainz, die Kurie und das Reich in den Jahren 1118 bis 1122*, in *Investiturstreit und Reichsverfassung*, uitg. J. FLECKENSTEIN, Sigmaringen, 1973, blz. 401, zegt ten onrechte dat Frederik van Keulen zelf te Reims aanwezig was.

¹⁰) *Vita Theogeri*, MGH., SS., 12, blz. 479; *Orderici Vitalis historia ecclesiastica*, MGH., SS., 20, blz. 70.

¹¹) Beiden waren reeds op 3 oktober 1119 aanwezig bij de kerkwijding te Morigny, zie W.M. GRAUWEN, *Gaufried, bisschop van Chartres (1116-1149)*, vriend van Norbert en van de «Wanderprediger», in *Anal. Praem.*, 1982, LVIII, nr. 3-4, blz. 169.

¹²) W.M. GRAUWEN, a.c., blz. 170.

¹³) *Orderici Vitalis historia ecclesiastica*, MGH., SS., 20, blz. 74; P.L., 188, kol. 880; uitg. A. LE PREVOST, dl. IV, Parijs, 1852, blz. 389-390.

het afsluiten van de zittingen, een bul voor zijn bisdom verkreeg, waarin hij als aanvrager optreedt¹⁴). De datum van deze bul is voor ons onderwerp belangrijk. Hij bewijst dat Burchard na de beëindiging van het Concilie nog te Reims is gebleven en in de *Vitae Norberti* wordt gemeld dat Hugo van Fosses samen met Burchard van Reims naar Kamerijk trok¹⁵). Dit alles schijnt erop te wijzen dat zowel Burchard en Hugo als Bartholomeus en Norbert na de conciliezittingen niet onmiddellijk Reims hebben verlaten, maar dat de aanwezigen op het Concilie pas nadien hun besprekingen met de paus konden voeren en de gevraagde bullen bekomen.

Dat Burchard, die op de hoogte was van het afsterven van de drie gezellen van Norbert te Valencijn in maart-april 1119, ook te Reims bij de prelaten en uiteindelijk bij de paus zou hebben aangedrongen om voor Norberts gezondheid te zorgen¹⁶), moet een pure hypothese blijven. Op een zo druk bezocht concilie mag men niet te snel tot contacten tussen de deelnemers besluiten.

Onder de abten valt vooral de aanwezigheid te vermelden van Herman van Doornik¹⁷), die een goed sfeerbeeld schetst van de drukte in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Reims, waarin hij drie dagen lang naar monniken van Ferrières¹⁸) op zoek was.

In de *Vita* van de rondtrekkende prediker Vitalis van Savigny wordt gemeld dat Vitalis op bevel van de paus een toespraak moest houden voor het Concilie¹⁹), maar deze gegevens zijn niet erg betrouwbaar. Zelfs zijn aanwezigheid kan niet worden bewezen.

¹⁴) J.L. 6770 (4952): «Sicut iniusta poscentibus».

¹⁵) *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 678; *Vita B*, AA. SS., dl. I juni, blz. 819F, nr. 39.

¹⁶) Aldus Ch. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, blz. 366 en 368. Evenzo J.-B. VAN DAMME, *La «Summa cartae caritatis»*, source de constitutions canonicales, in *Cîteaux, commentarii cistercienses*, 1972, XXII, blz. 14 (probablement).

¹⁷) *De restauratione...*, MGH., SS., 14, blz. 292; G. NIEMEYER, *Die Miracula S. Mariae Laudunensis des Abtes Hermann von Tournai*, in *Deutsches Archiv*, 1971, XXVII, blz. 146; H. SPROEMBERG (†), *Clementia, Gräfin von Flandern*, in *Mittelalter und demokratische Geschichtsschreibung*, Berlijn, 1971, blz. 267; J. PYCKE, art. *Hériman...de Tournai*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, afl. 137, Parijs, 1990, kol. 1454.

¹⁸) Ferrières-en-Gâtinais, bisdom Sens, nu Orléans, benedictijnenabdij, dep. Loiret, arr. Montargis.

¹⁹) *Vita Vitalis Saviniensis*, uitg. E.P. SAUVAGE, in *Analecta Bollandiana*, 1882, I, blz. 379: «XII. Quod sermonem fecerit in concilio Remensi jussu domini papae.» Daarover zopas ook J.J. VAN MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny*, Assen, Maastricht, 1990, blz. 26, 70, 189, 190, waar echter aan de aanwezigheid van Vitalis te Reims wordt getwijfeld. Hij zou integendeel paus Calixt II hebben ontmoet te Angers.

Sommige auteurs hebben gemeend het vermoeden te mogen uitspreken dat Norbert op het Concilie van Reims een ontmoeting zou hebben gehad met abt Richard van Springiersbach²⁰). Deze hypothese steunt nochtans op een wankel basis. De aanwezigheid van abt Richard te Reims valt niet te bewijzen. Zijn stichting kreeg weliswaar op 4 november 1119 te Reims een bekrachtiging van Calixt II²¹), doch dat gebeurde na de conciliezittingen (20-30 oktober) en de bul vermeldt de naam van Richard niet, noch als aanvrager, noch als intervenient. Op 4 november bevond Norbert zich hoogstwaarschijnlijk niet meer bij de paus en ook voor abt Richard is dat niet bewezen.

Op maandag, 20 oktober 1119, werd het Concilie geopend²²). Na twee dagen dienden de werkzaamheden van het Concilie echter te worden onderbroken daar de paus naar Mouzon²³) reisde voor een verzoeningspoging met keizer Hendrik V. Na die onderbreking zetelde het Concilie nog vijf dagen, van 26 tot 30 oktober. Gedurende de reis van de paus naar Mouzon werden de deelnemers aan het Concilie aangemaand ter plaatse te blijven en op zijn terugkeer te wachten, zodat zij vier dagen lang meer dan gewoonlijk de tijd kregen om met elkaar in contact te komen.

Het hoofdthema van het Concilie was het bestrijden van de simonie, maar dan wel speciaal die vorm van simonie die bestond in het uitoefenen van de lekeninvestituur²⁴). Zodoende lagen de werkzaam-

²⁰) Ch. DEREINE, *Le premier ordo de Prémontré*, in *Revue bénédictine*, 1948, LXIII, blz. 91, noot 2, had ten onrechte geschreven dat de bul voor Springiersbach op het Concilie van Reims werd gegeven. Daaruit ontstond wellicht de latere hypothese van T. GERITS, in *Anal. Praem.*, 1963, XXXIX, nr. 3-4, blz. 370, en van L.C. VAN DYCK, *Ideaal en vormgeving bij het ontstaan van de orde van Prémontré*, in *Gedenkboek Orde van Prémontré*, Averbode, 1971, blz. 74, noot 77. Evenzo H. DEUTZ, *Geistliches und geistiges Leben im Regularkanonikerstift Klosterrath im 12. und 13. Jahrhundert*, Siegburg, 1990, blz. 126, noot 229.

²¹) J.L., 6778 (4958); uitg. H. BEYER, *Urkundenbuch zur Geschichte der jetzt Preussischen Regierungsbezirke Coblenz und Trier*, dl. I, Koblenz, 1860, nr. 438, blz. 499-500; *Mittelrheinische Regesten*..., uitg. A. GOERZ, dl. I, Koblenz, 1876, blz. 473-474.

²²) Het beste overzicht wordt gegeven door een ooggetuige in *Hessonis scholastici relatio de concilio Remensi*, uitg. W. WATTENBACH, in *MGH.*, SS., 12, blz. 422-428. Zie ook *Orderici Vitalis historia ecclesiastica*, *MGH.*, SS., 20, blz. 70. — Volgens S. MARTINET, *Montloón*, Laon, 1972, blz. 41, zou Bartholomeus van Laon Norbert reeds ontmoet hebben op 20 oktober, wat vrijwel onmogelijk is en onverenigbaar met het relaas van Herman van Doornik.

²³) Dep. Ardennes, arr. Sedan, hoofdpl. kant., aan de Maas, ten zuidoosten van Sedan. De afstand van Reims naar Mouzon bedraagt volgens Hesso (blz.426) 20 mijl, ongeveer 90 km.

²⁴) Aldus in de openingstoespraak van de paus op 20 oktober, volgens Hesso, blz. 424.

heden van het Concilie te Reims en de onderhandelingen met de keizer in de omgeving van Mouzon in dezelfde lijn. Het was geen louter binnenkerkelijke hervorming die werd beoogd, maar een verandering in de verhoudingen tussen Kerk en Staat.

Daarnaast echter kwamen allerlei klachten en conflicten aan bod, die in normale tijden te Rome zouden zijn aanhangig gemaakt²⁵). De tweede dag reeds kwam Lodewijk VI van Frankrijk voor het Concilie klachten neerleggen tegen de Engelse koning, Hendrik I, en tegen graaf Theobald II van Champagne²⁶). De Franse koning wilde het Concilie gebruiken ten bate van zijn expansiepolitiek, waaraan hij het karakter wilde geven van een strijd voor de godsvrede. In 1115 had hij tegen Thomas van Marle als vredebreker een soort van kruistocht georganiseerd en aan de deelnemers was onschendbaarheid beloofd tot hun thuiskomst. De manschappen van graaf Theobald hadden niettemin graaf Willem II van Nevers onderweg overvallen en hielden hem sedert vier jaar gevangen in het kasteel van Blois aan de Loire. Tussenkomen van de rondtrekkende predikers Robrecht van Arbrissel en Bernard van Tiron hadden geen succes gekend. Zelfs een dreiging met de kerkban indien hij zijn gevangene niet vóór 8 november 1115 in vrijheid zou stellen, had graaf Theobald naast zich neergelegd²⁷).

Heel wat geschillen, die ongetwijfeld beter aan beperktere rechtbanken konden worden toevertrouwd, werden hier aan de hele kerkvergadering voorgelegd. De atmosfeer had veel van een woelige volksvergadering; de zwakste partij werd uitgejouwd en kon haar standpunt niet verdedigen. Hierbij kwamen ongetwijfeld de hoogstgeplaatste personen met hun problemen het eerst aan bod. Het is dan ook niet goed denkbaar dat Norbert op het Concilie zelf gewoonweg het woord zou

Ordericus Vitalis stelde een andere toespraak van de paus op met als thema de storm op zee die de Kerk doormaakte, zie N. LETTINCK, *Vrede in theorie en praktijk bij de geschiedschrijver Ordericus Vitalis (1075-1141)*, in *Kerk en vrede in oudheid en middeleeuwen*, uitg. L. de BLOIS en A.H. BREDERO, Kampen, 1980, blz. 153.

²⁵) R. FOREVILLE, *Procédure et débats dans les conciles médiévaux du Latran (1123-1215)*, eerst verschenen in *Rivista di Storia della Chiesa in Italia*, 1965, XIX, blz. 21-37, daarna in R. FOREVILLE, *Gouvernement et vie de l'Eglise au Moyen Age. Recueil d'études*, Londen, 1979, blz. 21-37, zie blz. 22.

²⁶) *Orderici Vitalis historia ecclesiastica*, MGH., SS., 20, blz. 70-71. Hesso vermeldt de tussenkomst van Lodewijk VI niet. G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher...*, dl. VII, Leipzig, 1909, blz. 127.

²⁷) *Orderici Vitalis...*, blz. 71; W.M. GRAUWEN, *Gaufried bisschop van Chartres (1116-1149), vriend van Norbert en van de «Wanderprediger»*, in *Anal. Praem.*, 1982, LVIII, nr. 3-4, blz. 168.

hebben gevraagd. Voor zijn persoonlijk probleem, de vernieuwing van zijn prediktoelating en de richting die zijn levenstaak op dat ogenblik diende te nemen, wenste hij ongetwijfeld de paus onder vier ogen te spreken. Daartoe waren de omstandigheden echter allesbehalve gunstig.

Eén van de besproken geschillen moge hier toch nog in het kort worden vermeld, omdat het verhelderend kan werken voor de verhouding tussen bisschoppen en regulieren op dat ogenblik en omdat het eventueel later Norberts houding kan hebben bepaald. Enkele bisschoppen hebben te Reims een scherpe aanval gedaan op de exemptie die Cluny genoot vanwege de paus²⁸). Dit feit is tekenend voor de bestaande spanningen. Zelfs indien Norbert bij dat alles niet aanwezig was, kende hij ongetwijfeld de houding van het episcopaat en het is dan ook niet verwonderlijk dat hij later, bij zijn stichtingen, duidelijk pogingen zal ondernemen om onafhankelijk te blijven van de bisschoppelijke macht²⁹).

Volgens Herman van Doornik zou Norbert drie dagen lang te Reims zijn gebleven in de hoop de paus te kunnen spreken³⁰). Daarna had hij de moed opgegeven en had de stad verlaten in noordwestelijke richting zonder te weten waarheen. Hij was het klooster van Saint-Thierry³¹) reeds voorbij toen Bartholomeus van Laon met zijn gevolg hem tegemoet kwam. Op dat ogenblik juist zou Norbert de mysterieuze stemmen hebben gehoord waarvan de ene zegde: «Dit is Norbert met zijn gezellen», waarop een andere, van de andere kant komend, antwoordde: «Dit is Norbert en zijn gezel». Bij het horen daarvan was Norbert een eindje van de weg afgeweken en zat daar met zijn twee gezellen verbaasd om zich heen te kijken. Bartholomeus speelde dan de rol van de barmhartige Samaritaan³²). Hij ging met de pelgrims kennis

²⁸) Zie daarover o.m. A.H. BREDERO, *Pierre le Vénérable: les commencements de son abbatiat à Cluny (1122-1132)*, in *Pierre Abélard, Pierre le Vénérable*, Parijs, 1975, blz. 107.

²⁹) Daarover St. WEINFURTER, *Norbert von Xanten — Ordensstifter und Eigenkirchenherr*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, 1977, LIX, blz. 66-98, en IDEM, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst. Band 10)*, Göppingen, 1980, blz. 67-100, besproken in W.M. GRAUWEN, *Norbert en de oudste organisatie van de premonstratenserorde*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 1-2, blz. 48-53.

³⁰) Herman schijnt wel een voorkeur te hebben voor de periode van drie dagen. Hij zocht zelf ook gedurende drie dagen naar monniken van Ferrières, zie noot 17.

³¹) St.-Thierry, benedictijnenklooster op de weg van Reims naar Laon, op 8 km van Reims, dep. Marne, kant. Bourgogne, zie L.H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, dl. II, Mâcon, 1939, kol. 2901-2902.

³²) Zinspeling op Luk. 10, 30-37, niet aangeduid in de uitgaven.

maken en vernam hoe Norbert reeds drie dagen had gepoogd bij de paus te geraken, doch daarin niet geslaagd was vanwege de massa rijken die bleef toestromen. Bartholomeus zou, weerom zoals de barmhartige Samaritaan, Norbert en diens gezellen op de paarden van zijn manschappen hebben doen plaatsnemen en samen zouden ze terug naar Reims zijn gereden. Bartholomeus zou dan aan de paus hebben gesugereerd dat het niet paste alleen de rijken te ontvangen. Daarop zouden Norbert en diens gezellen door Bartholomeus bij de paus zijn gebracht. Aangezien er geen tijd was voor een lang gesprek beloofde de paus aan Bartholomeus na het Concilie naar Laon te komen om daar enkele dagen uit te rusten en uitvoerig van gedachten te wisselen. Bartholomeus hield zijn nieuwe vrienden voortdurend bij zich zolang hij te Reims verbleef en nam hen daarna mee naar Laon³³).

Dit is, in het kort weergegeven, de versie van Herman van Doornik over de zo belangrijke eerste ontmoeting tussen Norbert en Bartholomeus.

Bij verscheidene auteurs vindt men de vermelding dat Norbert zijn prediktoelating op 20 oktober zou hebben gekregen³⁴). Deze aanduiding steunt op geen enkele bron en het is zeer onwaarschijnlijk dat Norbert reeds op de eerste dag van het Concilie een bul zou hebben ontvangen. Op die wankele redenering steunend melden andere auteurs dat Norbert op 17 oktober te Reims aankwam³⁵), aangezien hij drie dagen op een onderhoud met de paus moest wachten.

In feite is het onmogelijk uit te maken op welke datum Norbert de paus heeft ontmoet. Men weet enkel dat op woensdag, 29 oktober, vele zaken werden afgehandeld³⁶), doch het lijkt waarschijnlijker dat zulke minder belangrijke verzoeken van particulieren pas na de conciliezittingen werden onderzocht, nl. gedurende de twaalf dagen tussen 30 oktober en 11 november, toen de paus nog te Reims verbleef³⁷).

³³) *De miraculis...*, MGH., SS., 12, blz. 655.

³⁴) C.L. VAN DYCK, *Ideaal en vormgeving bij het ontstaan van de orde van Prémontré*, in *Gedenkboek Orde van Prémontré*, Averbode, 1971, blz. 74, noot 77.

³⁵) B. v. A.J. PFIFFIG, *Die Prämonstratenser und die Augustinusregel*, in *Geraser Hefte*, 1984, X, blz. 8. Hoe dan ook, de paus was op 17 oktober nog niet te Reims, want op 16 oktober gaf hij nog een bul te Soissons (J.L. 6754). Pas op 18 oktober, het feest van Sint-Lucas, kwam hij daar aan.

³⁶) *Hessonis scholastici relatio de concilio Remensi*, MGH., SS., 12, blz. 426: «Feria vero quarta circa horam tertiam ad concilium accessit, illa die usque ad nonam horam multorum proclamationes recepit, et de multis capitulis tractavit».

³⁷) Zie J.L., dl. I, blz. 788-790. Op 11 november was de paus zeker nog te Reims, zie

Volgens de voorstelling van de *Vita A* werd Norbert te Reims door de bisschoppen en abten met vreugde ontvangen. Zij vroegen hem dat hij de strengheid van zijn boetepraktijken zou milderen. Hij sprak met de paus over zijn levenswijze en kreeg vernieuwing van de opdracht die hij van Gelasius II te Saint-Gilles had ontvangen³⁸). De *Vita B* gebruikt in hoofdzaak dezelfde hagiografische formules. Enkel wordt hier toegevoegd dat de concilievaders vol bewondering stonden voor Norberts prediking en antwoorden³⁹). Belangrijker dan deze gemeenplaats is echter de vermelding dat Norbert de vernieuwing van zijn prediktoelating zou hebben gevraagd «opdat zijn gezonde leer niet door blaffende tegenstanders zou kunnen aangevallen worden»⁴⁰). Het gebruikte woord *oblatrare* wijst in de eerste plaats naar een bijbeltekst uit het boek Judit⁴¹), maar kan ook doen denken aan de bijnaam van Petrus Abaelardus, hoewel die eerder van *belare*, blaten, dan van *latrare*, blaffen, zal afgeleid zijn.

Deze polemische uitspraak van de *Vita B* doet de vraag rijzen of Norbert zich eventueel te Reims moest verantwoorden wegens aanklachten van tegenstanders, zoals het jaar tevoren te Fritzlar. Toch schijnt er onvoldoende reden om daaraan te denken. De reden opgegeven in de *Vitae*, nl. het overlijden van paus Gelasius II en vandaar de noodzaak tot vernieuwing van zijn mandaat, alsook eventueel een gesprek met de paus over de te volgen levensrichting, vormden wellicht de echte reden van Norberts reis. De *Vita B* blijkt trouwens steeds veel meer polemischemapologetisch gericht dan de *Vita A*, doch zonder ooit Norberts tegenstanders met name te noemen⁴²).

Merkwaardig is verder dat Bartholomeus in de *Vitae* geen rol speelt bij de ontmoeting van Norbert met de paus, terwijl hij bij Herman van Doornik, die schrijft tot zijn lof, de hoofdrol krijgt. Toch geeft Herman hier ongetwijfeld de meest waarschijnlijke versie. Men ziet immers niet

J.L. 6782 (4960), en op 18 november was hij te Breteuil (dep. Eure). Daartussen valt zijn bezoek aan Laon.

³⁸) *Vita A*, blz. 677-678.

³⁹) Dit uiteraard zoals de toehoorders van de twaalfjarige Jezus in de tempel, zie *Lukas*, 2, 47.

⁴⁰) *Vita B*, blz. 819DE, nr. 38: «Verumtamen, ne ab aliquibus oblatrantibus, qui in huiusmodi novitatibus esse solent, sana eius doctrina ab aliquo posset infirmari, litteras... renovari postulavit».

⁴¹) *Judit*, 11, 15: «...et non latrabit unus canis contra te...».

⁴²) Daarover W.M. GRAUWEN, *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 30, en IDEM, *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVII, nr. 3-4: *De polemische accenten in de Vita B*.

goed in om welke reden de haveloze pelgrim die Norbert was, zo vreugdevol door de concilievaders zou zijn onthaald en het is evenmin waarschijnlijk dat hij op een zo druk bezocht Concilie zomaar met de paus kon gaan praten. De versie van Herman van Doornik dat Norbert een introductie van Bartholomeus nodig had om bij de paus te geraken, lijkt wel waarschijnlijker. Enkel schijnt Herman het verhaaltje van de hemelse stemmen betreffende de twee gezellen van Norbert te vroeg geplaatst te hebben. De *Vitae* plaatsen dit verhaal wel op een terugreis vanuit Reims, maar brengen het niet in verband met het Concilie. Voor zover wij weten had Norbert trouwens nog geen gezellen op het concilie van Reims in 1119, tenzij dan Hugo die hem vlak na dit Concilie verliet.

Volgens alle bronnen heeft Norbert te Reims reeds een eerste onderhoud met de paus gehad. Volgens de *Vitae* had dit tot resultaat een hernieuwing van zijn predikmandaat; volgens Herman van Doornik een nieuwe afspraak voor een rustiger gesprek te Laon, na het Concilie. Beide mogelijkheden sluiten elkaar niet uit, hoewel het logischer lijkt dat de paus dan ook de verlening van de bul naar het tweede onderhoud zou hebben verschoven.

De belangrijkste vraag is echter of Norbert te Reims of te Laon werkelijk een geschreven toelating heeft gekregen om zijn prediktochten verder te zetten. De *Vitae* bevestigen dit stellig en de woordkeuze duidt ondubbelzinnig op een bestaande bul, verkregen te Saint-Gilles, die te Reims werd vernieuwd⁴³). Herman van Doornik rept hierover met geen woord, maar dat is enigszins begrijpelijk aangezien in zijn verhaal Bartholomeus de hoofdrol speelt en niet Norbert.

Twee argumenten kunnen worden aangevoerd om aan het bestaan van zulke bullen te twijfelen. Vooreerst het merkwaardige feit dat nooit ook maar één enkele dergelijke bul werd teruggevonden⁴⁴). De poging

⁴³) *Vita A*, blz. 677-678: «...litteras auctoritatis apostolicae, quas a praedecessore suo Gelasio acceperat, sicut iam superius dictum est, ab eo renovari postulavit et renovatas accepit.»; *Vita B*, blz. 819E, nr. 38. Ook Anselm van Havelberg vermeldde een bul, doch alleen die van Gelasius II, in zijn *Dialogi I*, *P.L.*, 188, kol. 1155: «...a Romano pontifice Gelasio litteras et auctoritatem praedicandi accepit». Het is uiteraard niet abnormaal dat Anselm alleen de eerste toelating vermeldt en niet de hernieuwing daarvan.

⁴⁴) De bul van 28 april 1077, gegeven door Gregorius VII aan Watten, verleent inderdaad aan alle proosten van Watten het recht biecht te horen en overal het woord Gods te prediken, maar het blijkt niet zo duidelijk uit het geheel van de tekst dat hiermee de *Wanderpredigt* zou bedoeld zijn. Deze verlening geschiedt immers om het «vita communis» te ondersteunen en opdat de gedachtenis van de paus op die plaats dagelijks zou plaatsvinden. Zie J. RAMACKERS, *Papsturkunden in Frankreich*, 3. Band Artois,

tot verklaring daarvoor van Ch. Dereine, dat nl. zulke bul waardeloos werd na de dood van de geveer of bestemming en dus werd vernietigd⁴⁵), voldoet niet helemaal. Het is inderdaad moeilijk denkbaar dat Norbert of zijn volgelingen zulk waardevol document zouden vernietigd hebben en het niet in een cartularium zouden opgenomen hebben enkel omdat het zijn rechtskracht had verloren. Zulke bul bleef immers een legitimatie voor Norberts activiteit en een eer voor zijn stichting. In de middeleeuwen zou men trouwens, om aan te duiden dat een document geen rechtskracht meer bezat, eerder het perkament cancelleren (= doorkerven) of de zegels afsnijden, doch het niet vernietigen.

Een tweede argument is het feit dat Norbert te Reims of te Laon blijkbaar door Bartholomeus en de paus vrij sterk onder druk werd gezet om zich in het bisdom Laon te vestigen. Weliswaar wordt dit thema van een «gedwongen stichting» waarschijnlijk te sterk beklemtoond door sommige auteurs. Men mag niet vergeten dat vrijwel alle rondtrekkende predikers uiteindelijk religieuze gemeenschappen hebben gesticht; dat in geen van die gevallen dwang kan worden aangetoond en dat ze ook in de meeste gevallen achteraf zijn doorgegaan met hun rondtrekkende prediking⁴⁶). Toch was het opzet van Bartholomeus en de paus duidelijk in tegenspraak met het leven van een rondtrekkend predikant. Indien de paus Norbert onmiddellijk te Reims een bul had verleend, kon hij hem moeilijk tegelijkertijd of vlak daarna overhalen er geen gebruik van te maken. De oplossing van deze dualiteit ligt niet in de veronderstelling dat de vestigingsplaats alleen voor Norberts gevolg was bedoeld en niet voor hemzelf, want op Norberts prediktochten

Abhandlungen...Göttingen, Phil.-Hist. Klasse, Dritte Folge, nr. 23, Göttingen, 1940, blz. 34-36, nr. 3, zie blz. 35-36: «...communis vita...nulla tempore Deo miserante relinquant. Qua de causa hoc libertatis donativum sub nomine dotis concedimus et perhenniter confirmamus ex parte Jesu Christi domini nostri sanctique Petri apostoli ac nostri videlicet omnes prepositos illius loci habere potestatem ligandi atque solvendi ac ubique verbum Dei predicandi, ut cotidie in illo loco celebretur memoria nominis mei». De uitgedrukte bedoeling van heel deze bul schijnt enkel te zijn voor de stabiliteit van Watten te zorgen.

⁴⁵) Ch. DEREINE, *Les prédicateurs «apostoliques» dans les diocèses de Thérouanne, Tournai et Cambrai-Arras durant les années 1075-1125*, in *Anal. Praem.*, 1983, LIX, nr. 3-4, blz. 181-182; IDEM, *Les ermites...*, in *Revue bénédictine*, 1987, XCVII, nr. 3-4, blz. 304: «Ce document personnel et périmé à la mort du donateur, n'avait que très peu de chance à nous parvenir».

⁴⁶) Daarover J.J. VAN MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny. Traduit du néerlandais par A.-M. NAMBOT*, Assen, Maastricht, 1990, blz. 239, en de bespreking daarvan in: *Vitalis van Savigny en Norbert als Wanderprediger* in *Anal. Praem.*, 1991, LXVII, nr. 1-2, blz. 105-109.

wordt nergens een groot gevolg vermeld en op het ogenblik van het uitkiezen van de plaats voor een stichting stond hij helemaal alleen.

Anderzijds bestaat er ook een ernstig argument om aan te nemen dat Norberts toelating wel werd hernieuwd, nl. het feit dat hij na de stichting van Prémontré elke zomer zijn prediktochten heeft hernomen⁴⁷⁾, wat hij zeker niet zou gedaan hebben indien het hem uitdrukkelijk verboden was⁴⁸⁾.

Het is wel zo dat Norberts prediking na de stichting van Prémontré niet meer dezelfde inhoud had als voordien. Voortaan kwamen de hoofdthema's van boete en vrede wellicht minder aan bod en waren zijn toespraken gericht op het aantrekken van volgelingen met de daaraan aangepaste thema's van onthechting, armoede, bekering en vergankelijkheid van het aardse. Het kan echter niet worden geloofchend dat Norbert na het Concilie van Reims zijn activiteit van prediker heeft verder gezet⁴⁹⁾. Hij is rondtrekkend prediker gebleven tot hij aartsbisschop werd in juni-juli 1126.

⁴⁷⁾ *Vita A*, blz. 679: «Transacta igitur hyeme, praedicandi gratia egressus...»; blz. 685: «...solito more ad praedicandum egressus est. In cuius absentia fratribus Praemonstrati remanentibus...»; blz. 686: «...quousque revertatur pater noster Norbertus.»; blz. 687: «...Traiectum transiit, ubi pater Norbertus erat...»; blz. 689: «Reverso postmodum in Franciam patre Norberto...»; blz. 691: «...cum tempore hyemis vir Dei Norbertus Praemonstrati esset...»; *Vita B*, blz. 820A, nr. 40: «Transacta igitur hieme...vir Dei, ut erat solitus,...ad praedicandum exiit...»; blz. 820E, nr.42: «Aberat Pater Norbertus...»; blz. 820E, nr. 43: «...ad celebrandum Pascha homo Dei reverteretur Praemonstratum...»; blz. 821C, nr. 44: «...homo Dei, ut erat solitus, ad praedicandum egressus est.»; blz. 821D, nr. 44: «Exivit itaque homo ad opus suum...»; blz. 822F, nr. 49: «...festinavit Praemonstratum (erat enim instans Nativitatis dies)...»; blz. 826B, nr. 61: «Exivit denique homo ad praedicandum...»; blz. 827B, nr. 65: «...priusquam frater Norbertus reverteretur.»; blz. 827F, nr. 68: «...Traiectum, ubi erat Pater Norbertus...»; blz. 829B, nr. 74: «...cum in Franciam reverteretur...».

⁴⁸⁾ Over deze toelatingen tot prediken door de pausen werd uitvoeriger gehandeld in W.M. GRAUWEN, *Norberts reis naar Saint-Gilles-du-Gard, 1118*, in *Anal. Praem.*, 1991, LXVII, nr. 1-2, blz. 5-22. Een prediktoelating die Calixt II gaf in 1124 aan Otto van Bamberg voor de missionering in het Oosten, werd nog niet in de discussie betrokken, zie *Monachi Prieflingensis Vita Ottonis episcopi Babenbergensis, lib. II, MGH., SS.*, 12, blz. 890: «Cumque a beatae memoriae Kalixto papa secundo praedicandi licentiam accepisset, et de singulis ordinibus ministros idoneos sui itineris comites delegisset, anno dom. inc. 1124, indictione 2., mense Junio, quinquagesimae diebus exactis, iter arripuit...».

⁴⁹⁾ Evenzo, tegen A. Hauck, Ch. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, blz. 369, die terecht wijst op het parallelisme met Robrecht van Arbrissel, die eveneens zijn prediking verder zette na zijn stichting, *Vita Roberti de Arbrissello, P.L.*, 162, kol. 1051B en 1054B. Dit gold ook voor Vitalis van Savigny, zie J.J. VAN MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny*, Assen, Maastricht, 1990, blz. 17, 165 en 247.

Men mag dan ook aannemen dat Norbert in zijn gesprekken met Bartholomeus en de paus zijn levensideaal van prediker zo gloedvol heeft verdedigd, dat zij wel hebben ingezien dat deze vurige apostel zomaar niet plotseling tot een sedentaire kloosteroverste kon worden omgevormd. Wel zijn zij er uiteindelijk in geslaagd hem een vestigingsplaats te bezorgen, die echter voor Norbert persoonlijk niet veel meer was dan een plaats waar zijn ideeën over het kloosterleven door zijn volgelingen werden in praktijk gebracht en waar hijzelf een pleisterplaats vond voor de winter.

De meest ingrijpende gebeurtenis in Norberts persoonlijk leven op dat ogenblik is ongetwijfeld het feit dat Hugo van Fosses hem heeft verlaten en met zijn bisschop, Burchard, naar Kamerijk is teruggekeerd. Op 26 maart 1119 had Hugo Norbert voor het eerst ontmoet te Valencijn. Samen waren zij zeven maanden lang rondgetrokken in de omgeving van Hugo's geboortestreek⁵⁰). Voor zover we weten had Norbert geen andere gezellen dan Hugo en het is dan ook verwonderlijk dat Herman van Doornik plots twee gezellen vermeldt te Saint-Thierry bij Reims⁵¹). De *Vita A* zegt dan weer uitdrukkelijk dat Norbert alleen was na het vertrek van Hugo⁵²) en ook wanneer Norbert in de winter van 1119-1120 te Laon zal verblijven en met Bartholomeus rondtrekken op zoek naar een vestigingsplaats, is er nergens sprake over gezellen. Men zal dus moeten aannemen dat Herman het verhaal van de Engelsman te vroeg heeft geplaatst en dat Norbert te Reims nog maar alleen door Hugo was vergezeld.

Hier rijst natuurlijk de belangrijke vraag naar de reden van het vertrek van Hugo. Na zeven maanden dag en nacht samenleven moest deze scheiding immers een diep-ingrijpende gebeurtenis zijn geweest voor beiden. Hugo moet dus wel een ernstige reden hebben gehad om deze beslissing te nemen. In de *Vitae* wordt als reden opgegeven dat Hugo schikkingen moest treffen omtrent zijn persoonlijk bezit. De *Vita A* laat echter doorschemeren dat dit wellicht slechts een voorwendsel was⁵³) en zegt zonder de zaak te verbloemen dat Hugo zijn meester

⁵⁰) *Vita A*, blz. 678: «...quem usque nunc circa natale solum, circa Forense (sic) videlicet territorium, socium habuerat,...». Deze passage staat niet in *Vita B*, blz. 819E, nr. 38.

⁵¹) *De miraculis...*, *MGH.*, *SS.*, 12, blz. 655.

⁵²) *Vita A*, blz. 678: «...solus enim erat et sociorum solatio destitutus». De *Vita B*, blz. 819F, nr. 39, zegt dit pas later en niet zo nadrukkelijk, wellicht om de daad van Hugo te vergoelijken, maar vermeldt toch ook «socius suus» in het enkelvoud.

⁵³) *Vita A*, blz. 678: «...quasi de rebus et debitis suis aliquid dispositurus...».

gedurende twee jaar in de steek liet⁵⁴). De auteur van *Vita B* daarentegen geeft zich veel moeite om Hugo's beslissing goed te praten. Hij vermeldt diens weggaan pas later in de tekst, nadat Norbert het ambt van overste in Sint-Maarten had geweigerd, als een soort tussenvoegsel⁵⁵). Over een tweejarige afwezigheid is hier geen sprake. Kortom, het blijkt zeer duidelijk dat de *Vita B* veel gunstiger oordeelt over Hugo dan de *Vita A*⁵⁶).

De reden die in beide *Vitae* voor Hugo's vertrek wordt opgegeven, komt weinig geloofwaardig over, vooreerst omdat Hugo reeds in het begin van hetzelfde jaar Norbert om die reden had verlaten en vooral omdat voor een regeling van materiële zaken toch geen afwezigheid van anderhalf jaar noodzakelijk was. Hugo verlaat Norbert nu deze op een keerpunt van zijn leven staat. Men kan zich dan ook terecht afvragen of de beslissing van Hugo daarmee geen verband houdt. De levenswijze van de rondtrekkende prediker had hem aangetrokken⁵⁷), doch deze scheen nu in het gedrang te komen door de pogingen van Bartholomeus en de paus om Norbert in het bisdom Laon te vestigen. Het is best mogelijk dat deze grondige ommezwaai niet meer met Hugo's ideaal van dat ogenblik overeenstemde. Indien Norbert zijn omzwervingen opgaf en zich in het bisdom Laon vestigde, dan kon ook Hugo spontaan eraan gaan denken zijn vroegere functie van kapelaan van Burchard van Kamerijk opnieuw op te nemen. De ontmoeting met Burchard te Reims kan gemakkelijk tot deze beslissing hebben bijgedragen. Tot op dat ogenblik was Hugo steeds in Norberts schaduw gebleven; nergens was hij zelfstandig opgetreden. Hij heeft dan wellicht ook nooit overwogen om alleen verder de taak van rondtrekkend

⁵⁴) *Vita A*, blz. 678: «...socium vel magistrum suum Norbertum sibimet reliquit».

⁵⁵) *Vita B*, blz. 819F, nr. 39: « Mansit itaque ibidem; socius vero suus, de quo superius mentio facta est, cum Cameracensi episcopo Burchardo perrexerat: habebat enim ipse de rebus suis, quas noviter reliquerat indiscussas, quaedam disponere. Quae quia aliter diripiebantur quam vellet (novitius quidem erat) aequanimiter non poterat sustinere». De woorden tussen haakjes geplaatst in de uitgave, komen voor in alle 12de-eeuwse hss. Ook J.C. vander STERRE, blz. 80, geeft geen belangrijke varianten. Het lijkt erop dat de auteur van *Vita B* Hugo's weggaan helemaal onvermeld wilde laten, maar dat hij zich later toch verplicht zag het terloops te vermelden om te verklaren hoe Bartholomeus en Norbert samen de plaats voor de stichting uitkozen.

⁵⁶) Zie daarover ook W.M. GRAUWEN, *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 27-28, en IDEM, *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4: *De Vita B tegenover Hugo van Fosses*.

⁵⁷) *Vita A*, blz. 675: «...socium professionis et comitem itineris se fore repromisit.»; *Vita B*, blz. 816B, nr. 26: «...et huiusmodi vivendi modum, quem in homine illo cernebat, in corde suo iam diu elegerat...».

prediker te gaan uitoefenen. Zelfs indien hij dit had verlangd, dan moesten de recente lotgevallen van Norbert hem hebben geleerd dat deze levenswijze niet blijvend kon worden volgehouden indien de kerkelijke hiërarchie er wantrouwig tegenover bleef staan.

Hoe het afscheid tussen Norbert en Hugo precies is verlopen, kan niet worden uitgemaakt. Enkel kan men berekenen dat Hugo tussen 31 oktober⁵⁸⁾ en 15 november⁵⁹⁾ in het gezelschap van zijn bisschop Burchard, Reims heeft verlaten. Norbert heeft zijnerzijds Bartholomeus vergezeld naar Laon. Dit gebeurde uiteraard ook vóór 15 november, doch aangezien Bartholomeus blijkbaar te Reims geen pauselijke bullen kreeg, is de datum van zijn aankomst en vertrek niet scherper te stellen.

Besluit:

Norbert is, na zijn prediktocht als vredestitcher langs Fosses, Moustier, Gembloers en Corroy-le-Château, die wellicht in de nazomer of in september 1119 plaatsvond, in de herfst van datzelfde jaar naar het Concilie van Reims getrokken om zijn prediktoelating door paus Calixt II te laten hernieuwen en wellicht ook om zijn levenstaak met de paus te bespreken. Hij ontmoette bij die gelegenheid Bartholomeus van Laon die hem in zijn bisdom wilde houden. De prediktoelating van Norbert werd wel vernieuwd te Reims of achteraf te Laon, en hij bleef rondtrekkend prediker, maar van dat ogenblik af staat zijn prediking ten dienste van zijn nieuwe taak als kloosterstichter.

Het Concilie van Reims betekent, na dat van Fritzlar, een tweede belangrijk keerpunt in Norberts leven. Tweemaal komt hij in contact met de kerkelijke hiërarchie; de eerste maal als aangeklaagde, de tweede maal blijkbaar uit eigen beweging. Beide keren volgt daaruit een radicale levenswijziging. Na Fritzlar een totale afstand van alle bezit en een leven als pelgrim, boeteling en prediker; na Reims, minder dan anderhalf jaar later reeds, een oriëntatie naar het kloosterleven.

Toch was de toestand na Fritzlar klaarder dan na Reims. Na juli 1118 reageert de rechtlijnige en extremistische Norbert voorspelbaar. Hij gaat tot het uiterste van zijn idealen: armoede, boete, prediking. Na Reims integendeel blijven twee grote vraagtekens bestaan, waarvoor we slechts de beste hypothesen ter oplossing kunnen voorstellen. Vooreerst moet erkend worden dat men niet tot voldoende klaarheid komt

⁵⁸⁾ Op die dag verkreeg Burchard als aanvrager een bul te Reims, J.L. 6770 (4952).

⁵⁹⁾ Op die dag moet de paus reeds te Laon zijn geweest.

omtrent de vraag waarom Hugo Norbert heeft verlaten, en ten tweede geraakt men niet verder dan hypothesen om te verklaren hoe de fervente prediker die Norbert was en bleef, plotseling tot het stichten van een klooster werd gebracht. Het feit dat vrijwel alle *Wanderprediger* dezelfde weg volgden en dat het stichten van kloosters algemeen als de normale weg werd beschouwd om velen naar de eeuwige zaligheid te leiden, biedt slechts een gedeeltelijke verklaring. Voor beide vragen gaat het om psychologische motiveringen die door de geschiedenis het moeilijkst met zekerheid te achterhalen zijn, aangezien ze zelfs voor tijdgenoten vaak verborgen blijven. Waarom bereiken we hier minder klaarheid? Te Fritzlar besliste Norbert alleen en zijn keuze is dan ook glashelder; na Reims spelen invloeden mee van de paus, van Bartholomeus, en wellicht van Hugo, die vanuit hun eigen standpunt Norberts beslissing meebepalen.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.